

VERPIMO IR AUDIMO TRADICIJOS LIETUVOJE

M. GLEMZAITE

Linai buvo ir yra viena svarbiausių Lietuvoje auginamų techninių kultūrų. Jau iš seno lietuvių liaudyje linininkystė buvo plačiai vystoma. Tai ir yra viena tų priežasčių, kodėl Lietuvoje verpimo ir audimo namų pramonė įgijo tokias galias tradicijas.

Amžių eigoje linų apdirbimą, verpimą ir audimą lydėjo ir tam tikri saviti lietuvių liaudies papročiai, tradicijos. Tai ryškiai atsispindėjo ir lietuvių liaudies tautosakoje, ypač dainose. Susidarė tradicija mergaites iš pat mažų dienų mokyti verpti ir austi. Dešimties metų mergaitės jau mokėjo verpti, o 13—14 metų sulaukusios, turėjo mokėti austi paprastą dvinytą audinį. Gera audėja garsėjo visoje apylinkėje, ir mergaitės eidavo pas ją tartis audinių raštų ir technikos klausimais. Tapti gera audėja buvo kiekvienos valstietės svajonė.

Feodalinio laikotarpio valstiečių ūkio pobūdis, o priklausomai nuo to ir susidariusios to meto tradicijos reikalavo, kad kraitį pačios valstietės pasigamintų savo rankomis. Kraitis — įvairios drobės, audeklai, buvo kraunamas į kubilus, skrynias, kurias jaunamartė jau vestuvių metu atsi-gabendavo į vyro namus. Kuo didesnis buvo mergaitės kraitis, tuo lengviau klostėsi jos naujas gyvenimas marčiose.

Feodalizmo laikotarpiu, vyraujant natūraliniam ūkiui, namų verpimas bei audimas buvo ypatingai būdingas valstiečių buičiai. Visi audiniai namų poreikiams, kaip drobės baltiniams, paklodės, užvalkalai, antklodės, rankšluosčiai, staltiesės ir pan., buvo audžiami namie iš savo ūkyje pagamintos žaliavos. Audimo darbas reikalavo daug triūso ir laiko. Valstietės verpė ir audė dūminėse gryčiose, atspėjama nuo dienos darbų laiku, daugiausia vakarais prie balanės. Taip sunkiomis baudžiavinio gyvenimo sąlygomis pagaminti audiniai buvo labai branginami ir vartojami išimtinai savo šeimos reikalams. Kadangi to meto namų pramonės audiniai nebuvo skiriami pardavimui, nors jų dalis ir buvo kartais parduodama turguje, audėjos nebuvo verčiamos derintis prie rinkos skonio, o tai, savo ruožtu, gal būt, ir apsprendė lietuvių liaudies audinių raštų pastovumą. Labiausiai branginami buvo balti užžičkuoti audiniai. Jie paveldėjimo keliu pereinavo iš kartos į kartą. Ypatingai savo tradicingumu ir rašto savitumu pasižymi XIX a. pradžios baltos drobės.

Kapitalistiniams santykiams toliau vystantis Lietuvos kaime pobaudžiavinio laikotarpiu, kaimo verpimas ir audimas įgavo naujų požymių. Apie 1870 m. kaimo audėjos jau ėmė pirkti medvilninių siūlų metmenims, o vietoje naminių dažų ėmė vis labiau įsigalėti cheminiai dažai.

XIX a. pabaigoje drauge su gilėjančia valstiečių turtine diferenciacija fabriko audiniai vis labiau plito Lietuvos kaime, išstumdami kai kurias naminių audinių rūšis. Tačiau reikia pažymėti, kad dėl savo brangumo jie tebebuvo prieinami tikrai kaimo buržuazijai, o pagrindinė valstiečių masė ir toliau audinius savo šeimos reikalams gamindavosi namie. Kaip tik ši

aplinkybė ir padėjo išsilaikyti lietuvių liaudies amžiais sukurtosioms audimo tradicijoms.

Nepaisant to, kad fabrikinis audinys buržuazinėje Lietuvoje imta žymiai plačiau vartoti, kaimo varguomenė, pirktinių audinių įsigyti nepajėgdama, ir toliau rengėsi savo darbo naminiams drabužiais.

Tarybų Lietuvoje fabriko audiniai dėl savo pigumo tapo prieinami plačiosioms liaudies masėms. Naminių audinių gamyba kolūkiniame Lietuvos kaime, pasikeitus pačiam valstiečių ūkio pobūdžiui, neteko savo buvusios reikšmės. Atkrito reikalas gaminti namuose daug laiko ir pastangų reikalaujančius tokius buitinius vartojimo reikmenis kaip baltiniai, paklodės, užvalkalai, medžiaga drabužiams. Vis dėlto negalima nuneigti to fakto, kad tradiciniai meniškieji audiniai — rankšluosčiai, staltiesės, lovatiesės, tebeaudžiami ligi šiolei, nors vietoj linų šiuo metu dažniausiai naudojama medvilnė ir šilkas.

Lietuvių liaudies audinių pagrindinė žaliava visada buvo linai ir vilnos.

XIX a. Lietuvoje linai buvo sėjami trijų rūšių: ilgūnėliai, šilkūnėliai, rečiau galviniai-grūdiniai.

Galviniai linai netiko nei audiniams, nei pardavimui. Jie auga žemučiai, galvonų labai daug, jos suauga kekėmis ir kepurėmis, labai tankiai. Šių linų pluoštas trumpas, labai plonas, nors ir švelnus, todėl audiniams nebuvo naudojamas. Galviniai linai būdavo sėjami tikrai sėmenims, iš kurių buvo spaudžiamas aliejus.

Ilgūnėliai linai išauga aukšti, galvučių turi nedaug, tik jos didesnės už galvinių linų galvutes. Jų pluoštas būna ilgas ir storas, bet sunkiai skiriasi, todėl verpėjos negali jų plonai suverpti. Jų gijos verpiant šiaušiasi ir trūksta, ir iš tokių linų išaustas audeklas esti nelygus ir nestiprus, todėl ilgūnėliai linai dažniau būdavo auginami pardavimui.

Šilkūnėliai linai yra senoviniai trumpučiai linai. Jie turi mažai galvučių, jos nedidelės, linų pluoštas švelnus ir gerai verpiasi. Iš šilkūnėlių linų išausti audeklai yra lygūs, gražūs ir švelnūs, todėl šilkūnėlius linus valstiečiai sėdavo savo ūkio reikalams — jų pluoštą verpdavo ir ausdavo iš jo plonas drobes.

Linai, šalia rūtų, buvo mėgiamiausias mergaičių augalas, apdainuojamas ne vienoje liaudies dainoje.

Linų apdirbimas yra labai ilgas ir sudėtingas darbas. Tai atsispindi liaudies dainose — «Lino kelias», pasakojimuose — «Lino kančios» ir kt.

Paprastai linai sėjami pavasario sėjos pabaigoje. Kad linai būtų geri, jie buvo sėjami dirvonuose, dobilienoje — tai liudija ir lietuvių liaudies daina:

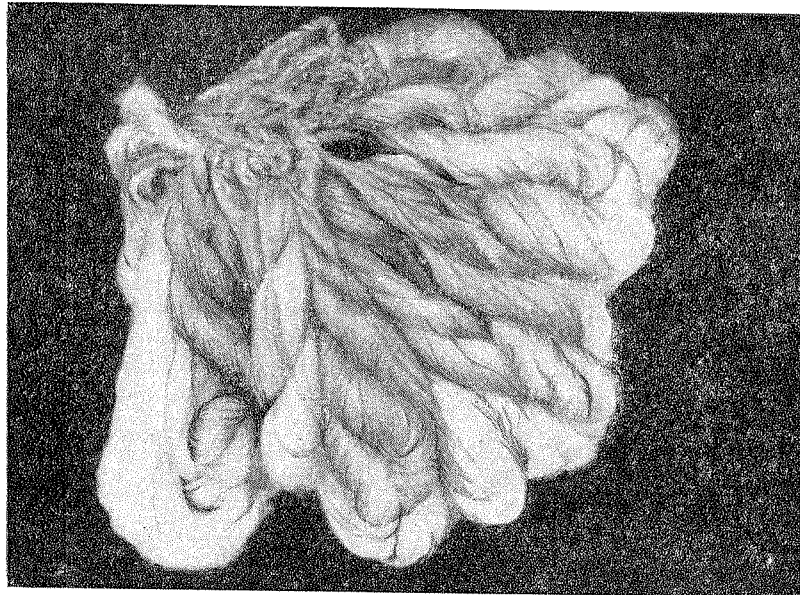
Tėveli mano, senasai mano,
Pasėk gelsvus linelius
Ant žalių dirvonėlių.

Kai jau galvutės subręsta, paruduoja, linai raunami, saujomis surišami ir pastatomi lauke padžiūti. Vėliau linų galvos nušukuojamos, žardan sužardomos arba suvežus ant laito paklojamos ir iškuliamos, sėmenys išvėtomos. Tada linų šiaudeliai mirkomi arba sausi paklojami pievose lygiomis eilėmis, plonu sluoksneliu. Kai jau lino spalį atšoksta nuo pluošto, tada pakloti linai grėbliais pakeliami, surišami į didelius kūlius ir sukraunami pastogėje arčiau jaujos, pirties ar specialių duobių, kur linai prieš mynimą džiovinami.

Iki XIX a. pabaigos linai būdavo minami tik mediniais mintuvais. XX a. pradžioje turtingi valstiečiai vis dažniau ėmė įsigyti arklines linamynes, kurias išnuomodavo mažiau pasiturintiems, imdami atlyginimą pinigais arba natūra. Linamynės tiko tik dideliame linų kiekiui apdirbti.

Mažažemiai, o taip pat daugelis vidutiniųjų valstiečių ligi pat kólūkinės santvarkos naudojosi paprastais mintuvais.

Išminti linai buvo medine bruktuve brukami, švarios linų saujos sudedamos po 60, surišamos į pundečius ir padedamos sausoje vietoje. Pradžiuve linai būdavo šukuojami mediniais, geležiniais ir šerininiais šepėčiais. Kiekviena sauja buvo apdirbama atskirai. Šukuojant linus mediniu šepėčiu, nuimamos pirmosios pakulos. Geležiniu retu šepėčiu nuimamos antros pakulos,

1 pav. Nušukuotų linų ilgam laikymui (10—15 metų) grįžtelių susukimo būdas
Pandėlio raj.

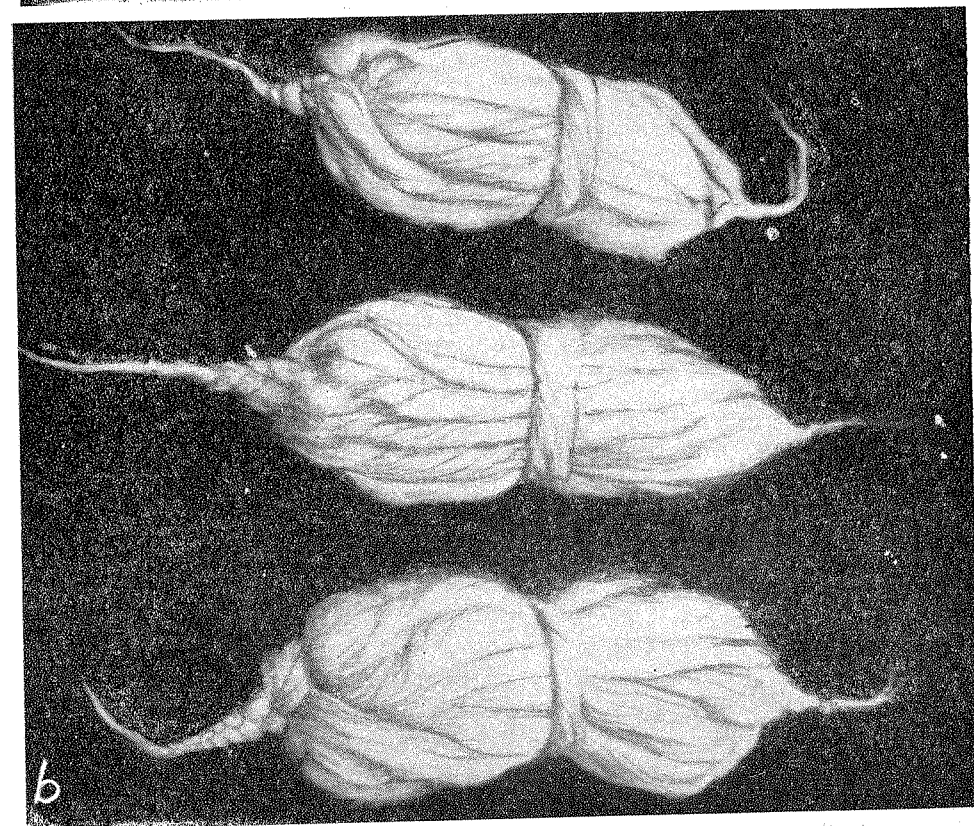
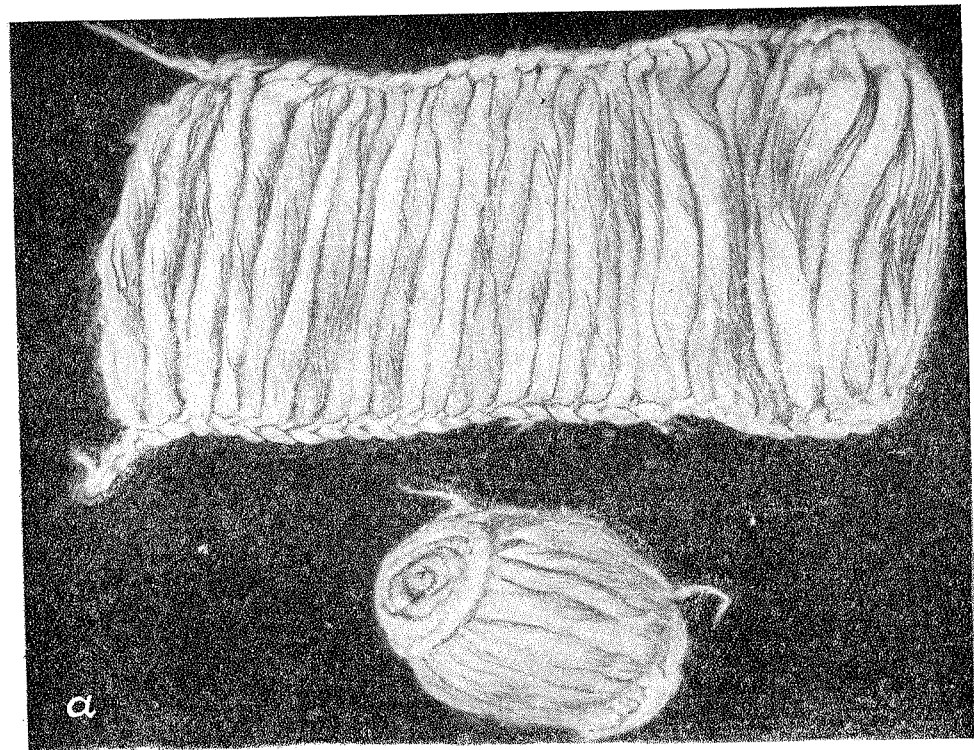
o tankesniu geležiniu šepėčiu nuimamos trečios pakulos. Antrojo ir trečiojo linų šukavimo pakulos vadinamos *vidupakulomis*. Iš pirmųjų pakulų sukami pančiai ir verpiami stori siūlai maišams, paprastoms paklodėms, gūnioms austi. Iš vidupakulų audžiami kasdieniniai gražesni audeklai «marškom», trinyčiams, kasdieniniams sijonams, kelnėms ir kt.

Ploniems audeklams, drobėms austi skirti linai šukuojami šeriniu šepėčiu. Juo nušukuojamos *pašukos*. Iš pašukų audžiamos drobės užvalkalams, rankšluosčiams ir kt.

Iššukuotos linų saujos susukamos *sukotėlėmis*, supinamos į *kasas* ar sudedamos į *pyragus*. Švarūs linai surišami į krūvą ir paslegiami po grūdais, žirniais ar drobių rietimais išsigulėti. Kuo ilgiau švarūs linai paslėgti guli, tuo jie gražesni, švelnesni ir labiau blizga. O vilna juo ilgiau guli, tuo labiau susivelia. Dėl to atsirado posakis: «Linai išguli šilką, o vilna išguli vilką».

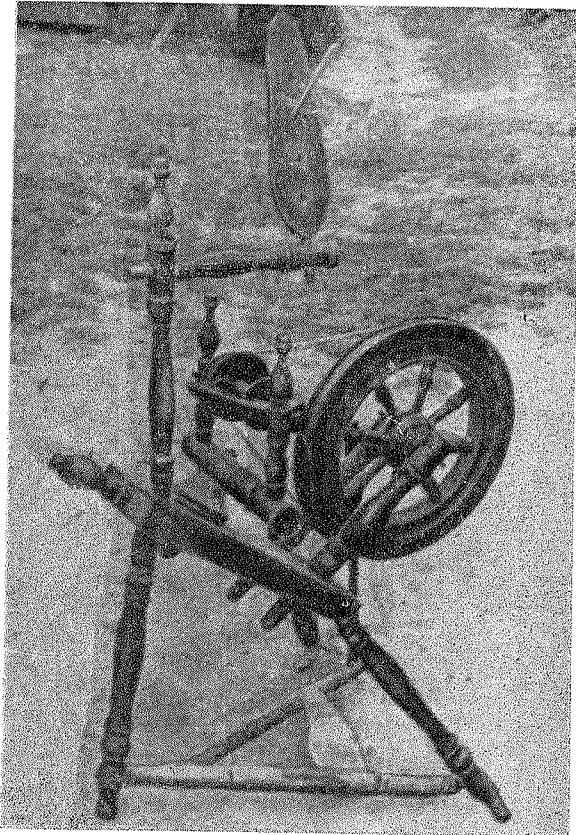
Namų apyvokos audeklams, drabužių audiniams reikėjo daug įvairių siūlų, dėl to valstietės kiekvieną atspėjamą valandėlę panaudodavo verpimui. Verpimas kaip ir kiekvienas darbas reikalauja mokėjimo ir įgudimo, ir ne kiekviena verpėja išsyk gerai verpia. Prityrusi verpėja suverpia siūlą kaip stygą, o blogos verpėjos siūlas esti nelygus, pumpuruotas. Nelygūs siūlai gadina skietą, greitai nutrūksta, trukdo austi.

Iki XIX a. pirmosios pusės Lietuvoje buvo verpiama tik verpstėmis, kurias vėliau pakeitė rateliai. Baudžiavos laikais ratelių pasitaikydavo tiktai dvaruose. Po baudžiavos panaikinimo, drauge su kitomis liaudies ūkio ša-

2 pav. Nušukuotų linų ilgam laikymui susukimo būdai: a — «kasos», «statinėlė» (Eišiškių raj. Valkininkai), b — «pyragai» (Eišiškių raj. Valkininkai)

komis ėmus plačiau vystyti kaimo amatams, kaimo meistrai ėmė daryti ratelius pardavimui. Rateliai buvo labai brangūs, todėl juos įsigyti tegalėjo tik turtingesnieji valstiečiai. Iš pradžių įsigali *gulsčias ratelis* su vidutinio dydžio ratu ir 3 kojytėmis, vadinamasis gulsčiojo tipo ratelis. Vėliau kaimo meistrai ėmė daryti ratelius su dideliu ratu, dar vėliau atsirado *statas ratelis* ant keturių žemų kojyčių. Jau XIX a. pabaigoje Lietuvoje visus

3 pav. Gulsčias ratelis

Pandėlio raj.

kitus ratelio tipus išstumia gulsčias ratelis. Šalia ratelių dar ilgą laiką buvo vartojamos ir verpstės. Ilgiausiai jos išsilaikė rytų ir pietryčių Lietuvoje.

Verpiant tiek verpstėmis, tiek rateliais, linų kuodelis buvo prisirišamas prie verpstelės. Iš kuodelio lengvai ir plonai leidžiamą linų pluoštelį verpėjos sukudavo į giją, kurią užvyniodavo ant verpstuko arba, verpdama rateliu, leisdavo į špūlę. Reikalui esant, buvo susukama po 2—3 ir daugiau gijų kartu ir gaunami dvigijiniai, trigijiniai ir pan. siūlai. Nuo špūlės verpalai buvo nuvejami ant lankčio į sruogas arba tolkas, kurios buvo uždedamos ant vytuvų, o siūlai metmenims nuo vytuvų nuvejami ant krijelių «vytuškų», nuo kurių jie būdavo tiesiog metami ant mestuvų.

Verpalams tvarkyti įrankiai XIX a. pradžioje buvo labai primityvūs, griozdiški, sunkūs. Ligi šių

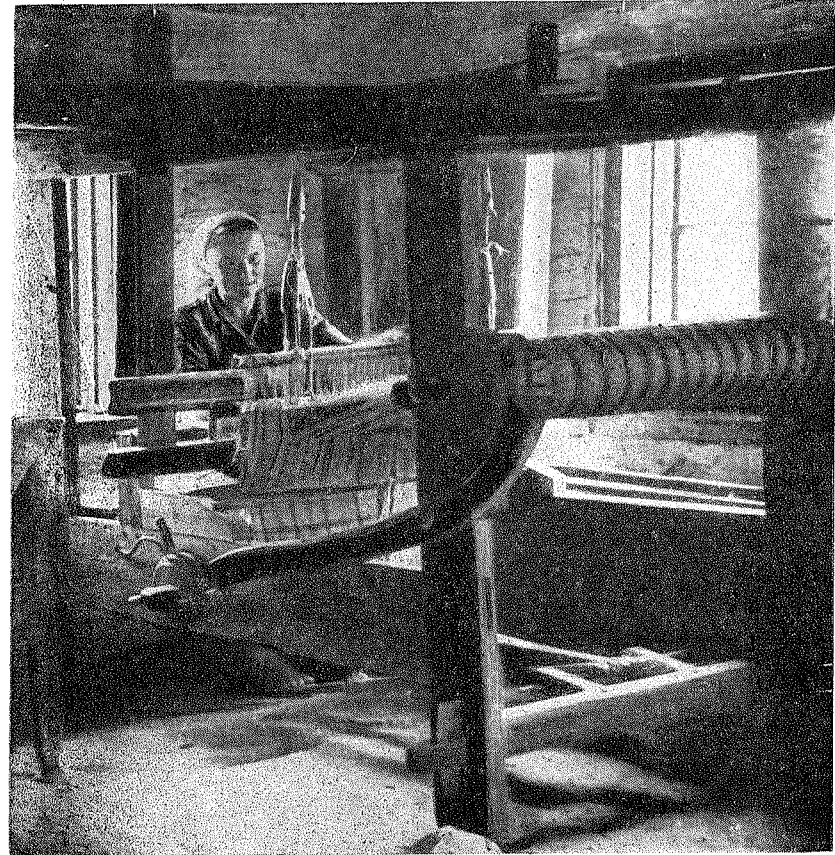
dienų išlikę XIX a. pabaigos linų apdirbimo įrankiai yra žymiai grakštesni, tobulesni.

Mestuvai taip pat pasikeitė. Iki XIX a. pabaigos audeklas buvo metamas ant rankų, tvoros, akėčių, vėliau gryčioje ant sienoje įkaltų kuolelių. Sienos ilgumu buvo matuojamas ir apmestas audeklas. Pavyzdžiui, jei tarp kuolelių sienoje atstumas yra 4 m, o tokių siūlų eilių būna apmesta 10, tai viso audeklo ilgis (4×10) 40 m. Kiekvienas metmenų apmetimas tarp kuolelių vadinamas *siena* ir kilnojamųjų mestuvų vienas ilgis tarp 4 stulpelių vadinamas *siena*. Mažas audeklas būdavo 2—7 sienų, didelis — 10—12 sienų. Kilnojantieji mestuvai pasirodė XX a. Tiek nuo sieninių, tiek nuo kilnojamųjų mestuvų nuimti audeklų metmenys buvo perpinami į pynę, vadinamą *geniu*.

Nuimtas genys buvo plaunamas, dažomas, šliktuojamas ir išdžiovintas riečiamas į stakles. Paskui iš ataudams skirtų siūlų buvo trinamos šėivos, įstatomos viena po kitos į šaudyklę, šaudomos per metmenų žiotis, t. y. audžiama.

Pavasaris buvo laisviausias ir patogiausias laikas austi. Pavasarį austi buvo stengiamasi ir dėl to, kad per žiemą būdavo priverpta pakankamas kiekis verpalų, kurių nebuvo galima ilgai laikyti, nes pagulėję jie audžiant trūkinėdavo ir šiaušdavosi.

Staklės visuomet būdavo statomos šviesiausiame gryčios kampe. Senovėje staklės buvo siauros, primityvios. Paprastose staklėse buvo audžia-

4 pav. Staklės

Lazdijų raj.

ma ne tik dvinyta drobė, bet ir įvairiausi kitos paskirties, rašto ir suvėrimo atžvilgiu skirtingi audiniai. Išauta drobė buvo plikinama, šutinama ir tiesiama paupyje ant pievos, kad išbaltų. Paskui ji buvo plaunama, džiovinama, brūžinama ir suvyniojama į rietimą. Audinių rietimai buvo sudedami į *kraičbumblas*, vėliau į *kraičlovius*, *kraičkubilius*. XIX a. pradžioje jų vietoje jau buvo «kvietkinės» *skrynios*, vėliau *kuparai*. XX a. šiam reikalui imtos naudoti komodos.

Didelės reikšmės namų audimo pramonės vystymuisi turėjo avių vilnos.

XIX a. Lietuvoje buvo veisiamos daugiausia šiurkščiavilnės avys. Jų vilna būdavo vadinama ožkavilne. Avys dažniausiai buvo baltos, tačiau pasitaikydavo ir pilkų, rudų bei juodų. XX a. pradžioje, valstiečių ūkiui intensyvėjant, buvo imta gerinti avių veislę — atsivežta merinosų ir šropširų veislės avių. Avių veislei pagerėjus, valstiečių ūkyje audiniams gaminama vilna taip pat pagerėjo. Tačiau avių ūkis Lietuvoje visą laiką turėjo, palyginus su linais, antraeilę reikšmę.

Visur Lietuvoje avys būdavo kerpamos tris kartus per metus — pavasarį, vasarą, po rugiapiūtės, ir žiemą. Žiemą kirpta vilna būdavo vartojama pirštinėms ir kojiniams megzti. Pavasario kirpimo vilna, prasčiausia, buvo vartojama veltiniams ir pakinktų balneliams velti. Vasarinė, geriausia vilna buvo plonai suverpiama audiniams.

Vilnų apdirbimas daug paprastesnis ir lengvesnis už linų apdirbimą. Moterys nukirptas vilnas kedeno, rankiniais karštuvėliais namuose pačios

5 pav. Skrynja («kupas») su audeklų rietimais

Kupiškio raj.

susikaršdavo, suverptus vilnonius siūlus tvarkydavo tais pačiais linų apdirbimo įrankiais. Pirmosios vilnų karštyklos su primityviais karštuvais pasirodė miesteliuose tikrai XX a. pradžioje.

Lietuvių valstiečių gaminami audiniai buvo balti (lininiai) ir spalvoti (lininiai, vilniniai ir pusvilniniai). Iš baltų lininių verpalų buvo audžiama drobė baltiniams, rankšluosčiai, staltiesės, nuometai, skaros, prijuostės ir kt. Spalvoti audiniai daugiausia buvo gaminami drabužiams; iš spalvotų siūlų buvo audžiamos ir raštuotos lovatiesės, gūnios, juostos ir pan.

Balti audiniai. Rankšluosčiai XIX a. būdavo daromi ilgi ir siauri. To meto rankšluosčių formą apsprendė ne vien valstietiškyjū staklių siurumas, bet ir linų žaliavos nepakankamas kiekis. XIX a. antrojoje pusėje, pagausėjęs valstiečių ūkyje linų žaliavos, rankšluosčius imta gaminti platesnius ir trumpesnius. Siekiant išlaikyti rankšluosčių tradicinį ilgį, jų galuose būdavo prisiuvami pinti, vėliau nerti mezginiai ar įrišami ilgi kutai.

Rankšluosčiai savo raštų įvairumu buvo ir yra vieni gražiausių iš baltųjų audinių. Išgauti tonų vibracijai ir išryškinti audinio raštams rankšluosčiai buvo audžiami, derinant audinyje baltintus ir nebartintus lininius siūlus. Vėliau audėjos ėmė austi audinius iš baltos medvilnės ir pilkų linų, o kartais ataudų siūlus lengvai padažydavo ažuolo žievių arba «lazurkos» skiedinyje.

Nepaprastai didelis raštų įvairumas lietuvių liaudies audiniuose, ypač rankšluosčiuose, yra liaudies ilgų amžių audimo tradicijos rezultatas. Rankšluosčiai, be savo tiesioginės, buitinės paskirties, turėjo ir apeiginę reikšmę. Mūsų liaudis iki šių dienų išlaikė rankšluosčių dovanojimo, pavyzdžiui, vestuvių metu, gimimo dienos ir kt. šeimos švenčių proga tradiciją. Rankšluosčių dovanojimo momentu lietuvių liaudies tradiciniuose papročiuose yra daugiau kaip 20. Artimiesiems giminėms tais atvejais būdavo dovanojami ilgiausi, gražiausi, tolimesniems giminaičiams, kaimynams — trumpesni, paprastesnio rašto rankšluosčiai. Laidotuvėms būdavo paliekami ilgiausi ir gražiausi rankšluosčiai.

Rankšluosčių raštų didelis įvairumas leidžia spręsti ir apie liaudies audimo technikos sudėtingumą. Rankšluosčiai eglute, grąžyto ir paprastų raštų buvo audžiami keturnytai, sudėtingesnių raštų rankšluosčiai buvo audžiami penkiomis, aštuoniomis, dvylika, šešiolika ir daugiau nyčių.

Rankšluosčių raštai glaudžiai susiję su lietuvių liaudies buitimi. Tai patvirtina ir raštų pavadinimai, pavyzdžiui, *grėbliai*, *akėčios*, *žirgeliai*, *agurkai*, *piūklas*, *ožragiai*, *lapai*, *rožytės*, *dobiliukai* ir pan.

Rankšluosčių kaip ir staltiesių raštai yra ritminis tų pačių motyvų pakartojimas. Rankšluosčių raštai daugiausia geometriniai: langeliai, stulpeliai, žvaigždutės, rozetės, kvadratėliai ir pan., kadangi jie lengvai prieinami audimo technikai. Rankšluosčiai pagal rašto išdėstymą vadinami: *languočiais*, *vingeliniais*, *ratiniais*, *maišytais* ir pan.

Languočiai raštai yra gana įvairūs; jie sudėstyti iš mažų baltų ir pilkų kvadratėlių-langelių grupėmis. Didesniam efektui gauti langelių grupės perskiriamos išilginiais dryžiais, sudėstytais iš gulsčių stulpelių.

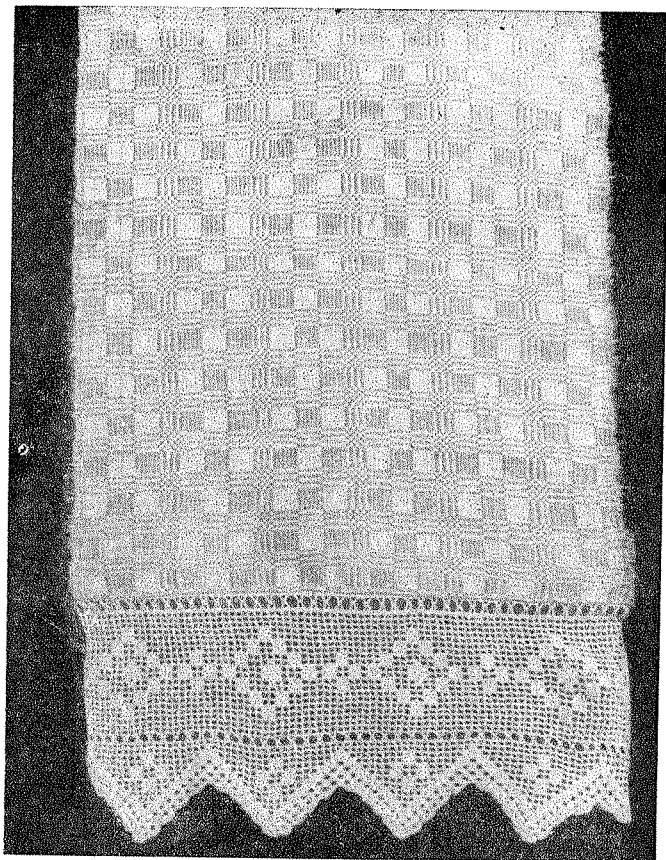
Vingeliniai rankšluosčių raštai sudėstyti iš išilginių vingelinių dryžių, kurių tarpuose gulsčiai išdėlioti agurkėlių, eglučių ar lapų motyvai. Vingelinių rankšluosčių raštas įremintas bordiuru, susidedančiu iš stulpelių, kvadratėlių ir pan.

Ratiniai raštai sudėstyti iš kvadratėlių, stačiakampių ir stulpelių. Nuo centrinio kvadratėlio kampų, nuolat mažėdami, skleidžiasi į šalis spinduliais mažesni kvadratėliai. Jūs supa ratai, sudėstyti iš siauručių stulpelių, kurie susikerta su kitais tokiais pat ratais, kuriuose taip pat spinduliais skleidžiasi kvadratėliai. Ratų susikirtimo tarpuose sugrupuoti smulkučiai kvadratėliai, kurie užpildo juos ir praturtina raštą.

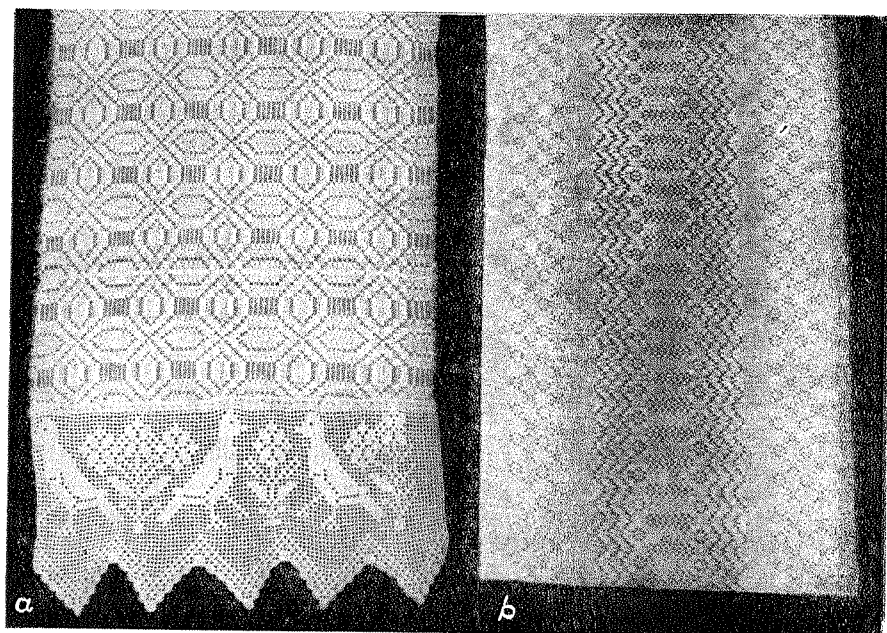
Be minėtų raštų, yra rankšluosčių, kurių raštai sudėstyti iš I, II ir III grupės detalių. Languočio rašto fone panaudotas lapo motyvas susigrupuoja į turtinę keturkampę žvaigždės ornamentą. Taip pat languočio rašto fone būna įdomus rozečių sugrupavimas.

Raštai rankšluosčiuose dėl jų siaurumo išdėstyti dažniausiai visu ilgiu be įreminimo, todėl, siekiant sudaryti rašto visumą, rankšluosčio galai esti užaudžiami raudonų siūlų ruoželiu arba rinktiniu *žičku*. Tačiau dažniausiai rankšluosčių galai puošiami rištais iš metmenų kuteliais, mazgučiais ar nertais mezginiais.

Staltiesės. Jų rašto formos yra paprastesnės negu rankšluosčių, jose mažiau įvairumo. Dažniausiai staltiesėse yra įaudžiami rombų, kvadratų, segmentinių apskritimų, žvaigždžių raštai. Lygindami rankšluosčių ir staltiesių raštus, matome, kad jie yra ne kas kita, kaip tų pačių motyvų ritmiškas pasikartojimas, kuris, matyt, priklauso nuo audimo ploto. Staltiesių galai neretai būdavo užžičkuojami raudonais arba raudonais ir

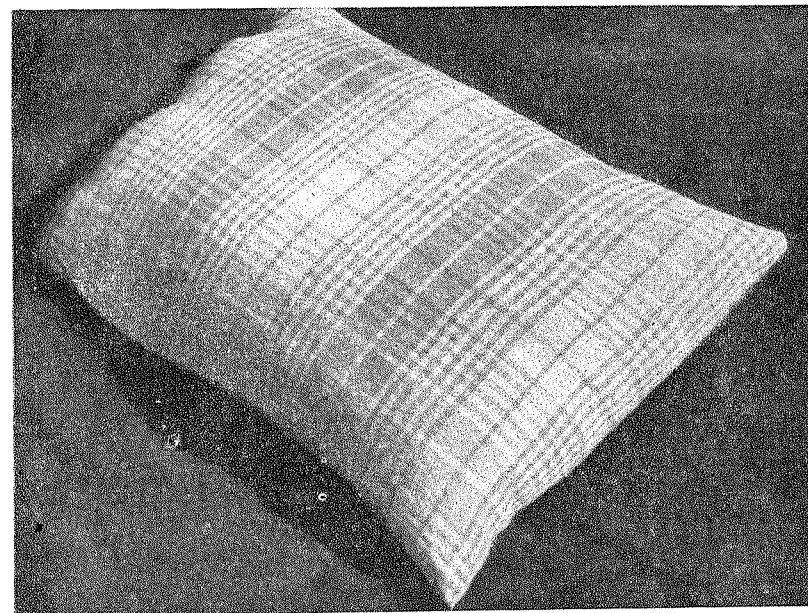
6 pav. Rankšluosčių tradicinis raštas «langai»

7 pav. Rankšluosčių tradiciniai raštai: a — «lapai», b — «žvaigždės»

mėlynais austiniais žičkais. Kadangi seniau staklės buvo siauros, tai staltiesės būdavo dviejų paly, kurios buvo suduriamos paprasta siūle, menišku peltakiu arba nėriniu. Staltiesių ilgis buvo 2,5 m, plotis — 1,5 m. Jų galai buvo užbaigiami pintais mezginiais, kuteliais ar spurgeliais.

Kasdieniniai užvalkalai buvo pakuliniai balti ir margi. Balti užvalkalai buvo audžiami miliškai — keturnytai, margi — dvinytai,

8 pav. Lininis cvilikinis užvalkalas

Dotnuvos raj.

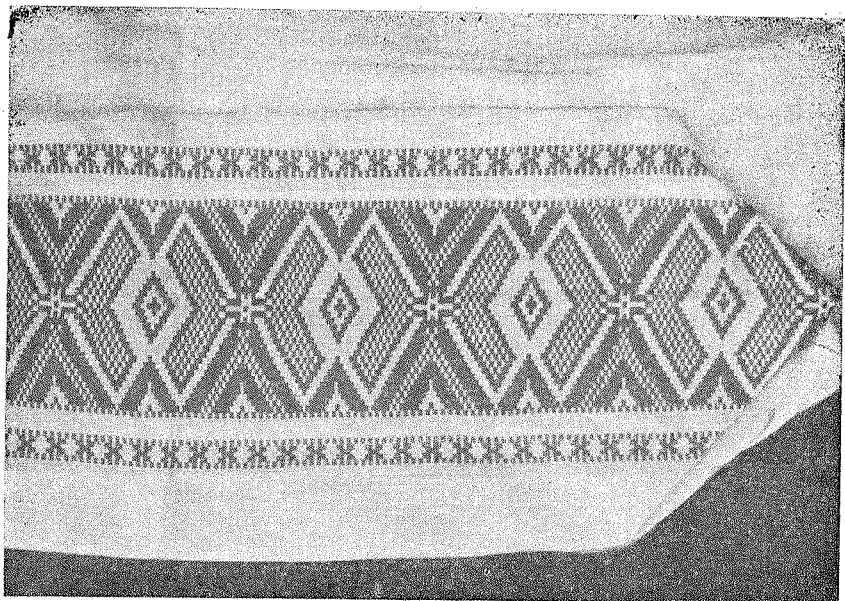
dažniau baltų, raudonų ir baltų, raudonų ir mėlynų siūlių langelių raštu, vadinamu «cvilikais».

Sventadieniiniai užvalkalai buvo plonos drobės balti ar cvilikiniai. Jų galas buvo užaustas rinktinu, vėliau austiniu plačiu žičku, kurio raštas dažniausiai buvo išdėstomas trimis eilėmis: vidurinis žičkas platus, turtingo rašto, išrinktas žvaigždėmis ar nageliais, sparneliais ir pan. Šoniniai siauri žičkai, sudėti iš vingelių, kryželių, trikampių, buvo tartum centrinio žičko įrėminimas.

Užvalkalai, atsižvelgiant į pagalvių formą, buvo ilgi ir siauri. XX a. pradžioje užvalkalai jau buvo audžiami trumpesni, platesni, jų galo žičkas buvo siauresnis, dažniau austinis, nebūdavo įrėminamas. Dar ir šiandien daug kur kaime naudojami tokie užvalkalai.

Paklodės kasdieniniam vartojimui buvo storos, baltos ar margos, austos iš pakulų ar pašukų. Margos paklodės mažais ir dideliais langais buvo audžiamos iš baltų, raudonų ir mėlynų siūlių. Išeiginėmis dienomis arba šeimos švenčių, pavyzdžiui, vestuvių proga į lovą buvo klojamos baltos, puošnios, sudėtingos audimo technikos, brangaus darbo paklodės. Jų pakraščiai buvo užžičkuoti arba siuvinėti spalvota ryškia siūle, kartais apsiūti pintais plonais mezginiais bei kuteliais. Tokios paklodės buvo skiriamos jaunamartei.

Lininiai audiniai buvo plačiai naudojami ir lietuvių liaudies drabužiams. Tradicinius lietuvių liaudies drabužius sudarė: vyrų — marškiniai, kelnės, trinyčiai, sermėga, juosta, kailiniai, kepurė, apavas; moterų —

9 pav. Lininis žičkų rašto užvalkalas

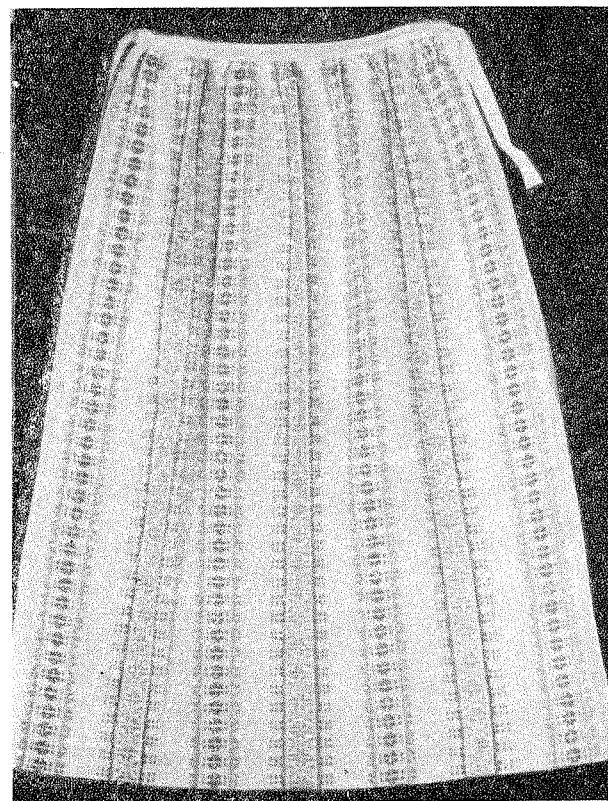
Biržų raj.

10 pav. Pirmaryčių paklodė

marškiniai, sijonas, prijuostė, liemenė, juosta, vainikas, skarytė, skara, nuometas, apavas.

Nuometas yra ilga, dažniausiai raštuotos baltos drobės pala — ištekęsios moters galvos apdangalas. Juos nuo seno nešiojo visos ištekęsios moterys. Nuometų nešiojimo paprotys ilgiausiai išsilaike Kupiškio, Rokiškio rajonuose, kur dar 1905 m. moterys eidavo nuometuotos į miestelį. Nuometai buvo audžiami iš ploniausių lininių siūlų dvinytai, keturnytai, aštuonytai,

11 pav. Zemaičių prijuostė

smulkiu, ritmiškai besikartojančiu raštu. Jų galuose buvo užaudžiami rinktiniai, vėliau austiniai 3—5 cm pločio žičkai ir galo pakraštys apsiuvas austiniais kuteliais, kruopštaus darbo pintais mezginiais, vadinamaisiais *mazgučiais*, *karbatkomis*. Nuometai buvo 2,5—3 m ilgio, 50—60 cm pločio. Be to, moterys nešiojo baltas linines keturnytai ar penkianytai austas raštuotas skaras, 250×160 cm dydžio, kurių pakraščiai būdavo apsiūti mezginiais ar kuteliais.

Prijuostės kasdieninės buvo margos, dvinytės iš storų siūlų. Išeiginės prijuostės, kaip būtina moters išeiginių drabužių dalis, buvo baltos ir spalvotos raštuotos. Seniausios prijuostės buvo baltos dvipalės, raštuotos keturnytės ir penkianytės ir baltos dvinytės, keturnytės, aštuoniantės su žičkais. Prijuosčių žičkai panašūs į užvalkalų žičkų raštus, tiksliai kitaip išdėstyti. Prijuosčių žičkų rašto išdėstymas įvairiose Lietuvos TSR srityse skirtingas, pavyzdžiui, aukštaičių prijuosčių žičkai išdėstyti žemai vienu, dviem ar keliais skersais dryžiais; žemaičių ir užnemuniečių — išilginiais dryžiais.

Iš spalvotų raštuotų prijuosčių Lietuvoje visų gražiausios yra Užnemunės *kaišytinės prijuostės*, kurios drauge yra vienos gražiausių lietuvių liaudies dekoratyvinių audinių. Kaišytinių prijuosčių pagrindas yra lininis, vienspalvis — žalias, raudonas, mėlynas, violetinis ar juodas. Raštai daugiausia yra augaliniai. Labiausiai mėgiamos stilizuotos lelijos, žirniukai, tulpės. Dominuoja raudona, šalia jos žalia, geltona, mėlyna, balta spalva. Prijuostėje kiekviena spalva išsiskiria ir viena kitos neužtemdo. Čia akį

12 pav. Zanavykų kaišytinė prijuostė

patraukia tai forma, tai spalvinė gama. Ypač išsiskiria prijuostės, austos pereinamomis spektro spalvomis, lučkiniais siūlais. Jų tonai, pasikartodami nuo šviesiausio iki tamsiausio keletą kartų, duoda ritmingą spalvų gradaciją.

Prijuostės buvo dviejų paly, 120—140 cm pločio ir 70—85 cm ilgio, jų apačia būdavo užbaigiama kuteliais, mezginiais ar «kvalbonu».

Vyrų ir moterų *marškiniai* buvo taip pat siuvami iš įvairios rūšies drobės. Vyrų *marškiniai* siekėavo kelius, moterų — buvo dar ilgesni. Taupant medžiagą, rankovėms buvo audžiama specialiai siaura drobė, o moterų *marškiniams* nuo juosmens buvo priduriama storos drobės. *Marškinų* rankogaliai, apykaklės, perpetės ir krūtinė buvo puošiama rinktiniais raštais, vėliau baltu ir spalvotu siuvinėjimu, o XIX a. pabaigoje buvo apsiuvami baltu perkeliu.

Spalvoti audiniai. Drabužiams audiniai buvo gaminami iš linų, kanapių ir vilnos. XIX a. pabaigoje turtingieji valstiečiai ėmė pirkti medvilni-

nių siūlų metmenims, o kartais ir spalvotos vilnelės ataudams. Drabužiams skirti audiniai jų paskirties ir audimo technikos atžvilgiu buvo gana įvairūs.

Kasdieniniams vasariniams tiek moterų, tiek vyrų drabužiams audiniai buvo lininiai vienspalviai ir margi languočiukai ar dryželiniai. Šiltsiems drabužiams audiniai buvo vienspalviai, natūralios žaliavos spalvos — pilki, rudi, juodi arba dažyti mėlyna neblunkančia spalva. Vilnoniai ir pusvilnoniai moterų ir vyrų kostiumams skirti audiniai buvo neryškių spalvų, smulkiu rašteliu, rečiau dryželiais.

Moterų tautinių drabužių sijonų ir liemenių audiniai buvo gana margi ir efektingi.

Sijonams audiniai buvo audžiami languoti ar dryžuoti. Vienur jų raštai buvo smulkūs, kitur gana stambūs. Sijonams viename audinyje buvo derinama nuo 3 iki 7 įvairių spalvų. Tokių audinių dugnui dažniausiai buvo pasirenkama raudona, žalia, violetinė spalvos; kitos spalvos, kaip geltona, mėlyna, oranžinė, balta, vyšninė ir kt., buvo pagalbinės: jos tik paryškino langų rašto kontūrus, iš jų susidarydavo įvairiaspalviai audinio dryžiai. Kartais sijonams audinių spalvos būna gana ryškios, tačiau visuomoje dėl meniško jų derinio susilieja į švelnią spalvų gamą.

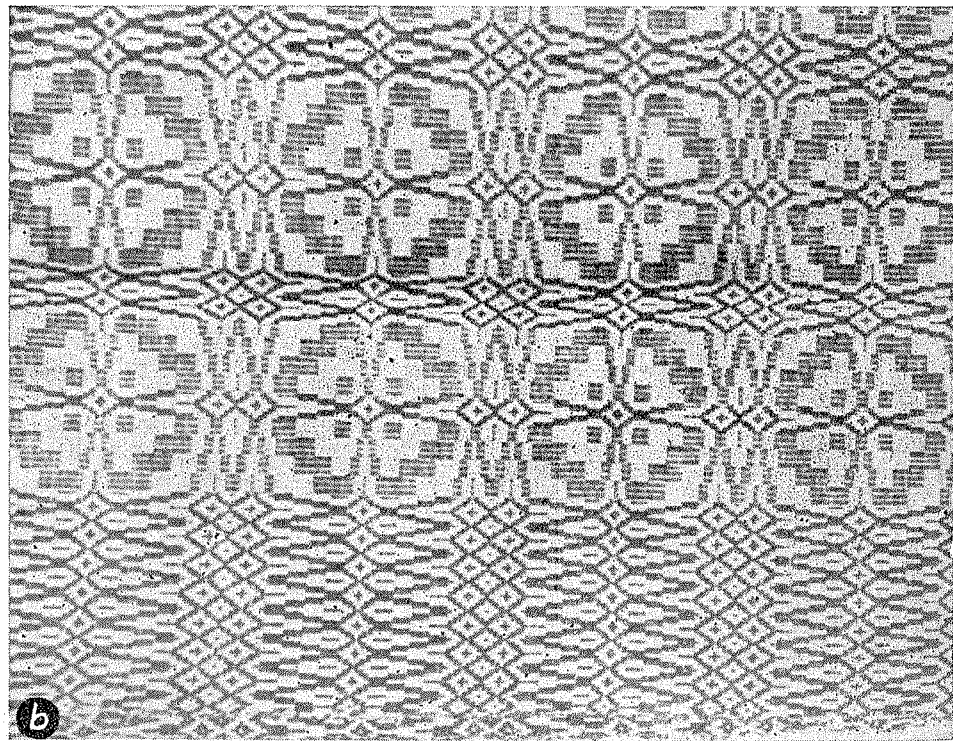
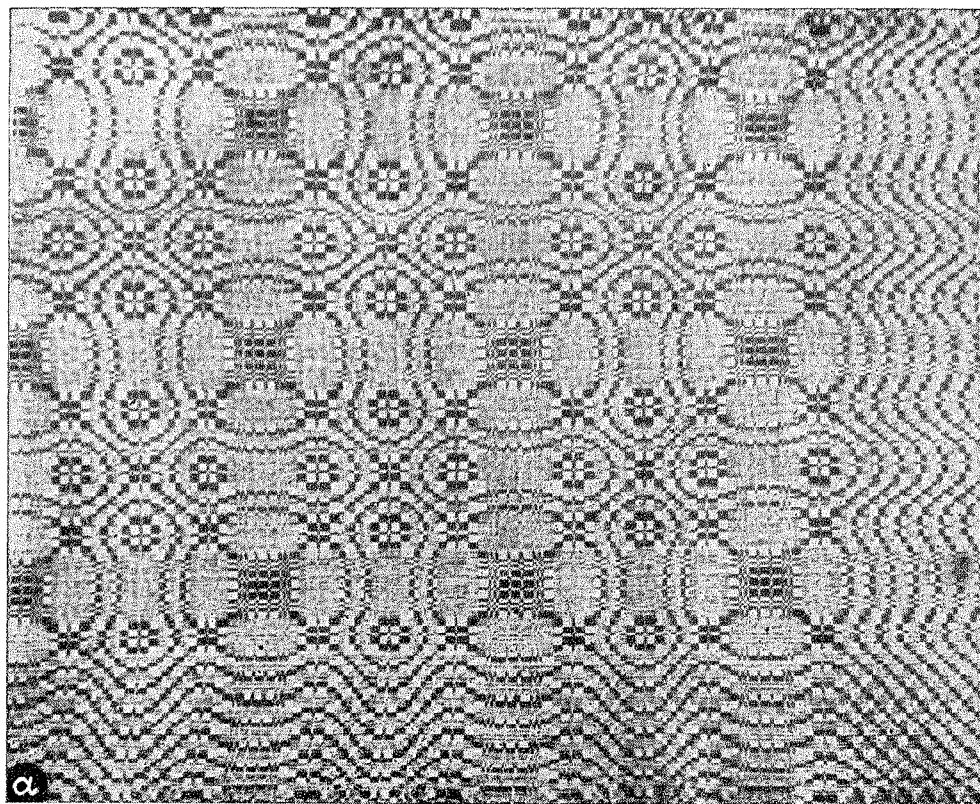
Liemenėms audiniai buvo audžiami iš tokių pat siūlų, kaip ir sijonams, tik jie dažniau buvo audžiami į lininius metmenis ataudžiant vilnoniais. Šitie audiniai griežtai skyrėsi nuo sijonams skirtų audinių smulkiu rašto ornamentika ir jo išdėstymu.

Sios paskirties audinių dugnas vienspalvis, raštas išdėstytas simetriškai skersinėmis juostomis iš smulkių besikartojančių detalių. Rašto ornamentiką sudaro maži kvadratėliai, aštuonkampės žvaigždutės, trikampiai, katpėdėlės ir kitokios figūros. Liemenėms skirtų audinių raštai buvo ir yra audžiami skirtinga audimo technika, daugiausia keturnytai *dimais*. Audinyje panaudojama iki 8 įvairių spalvų, kartais audžiamos sidabro ar aukso gijos. Šių audinių rašto kompozicija rodo didelį liaudies audėjos estetinį skonį ir menišką jos iniciatyvą.

Austinės juostos yra vieni seniausių lietuvių liaudies audinių. Jos turėjo mažesnę spalvų pasirinkimą negu pintos juostos, tačiau pralenkė visus kitus audinius savo raštų įvairumu. Lietuvių liaudies rinktinių juostų rašto elementų pasitaiko ir kitų kaimyninių tautų — latvių, baltarusių, ukrainiečių audiniuose, tačiau šių elementų sugrupavimas jų ornamente bei lygiagretus naujų figūrų panaudojimas yra skirtingas, kaip skirtingas kiekvienos tautos liaudies meno stilius.

Dar XIX a. antroje pusėje juosta buvo vyro ir moters drabužių būtina dalis. Juostos buvo audžiamos ir pinamos iš lininių, lininių ir vilnonių ar vien tik iš vilnonių siūlų. Tik XIX a. pabaigoje liaudis ėmė vartoti juostoms medvilninius ir lučkinius siūlus, o XX a., be kitų, pavartoja ir šilkinis siūlus. Lietuvių liaudies tradicijose juostos buvo vartojamos 12 atskirų atvejų, o dovanojamos 11 atvejų. Dovanotos juostos kaip ir rankšluosčiai išryškino giminytės artumą ir simpatijas. Tai liudija lietuvių liaudies dainos, pasakos, padavimai.

Lietuvių liaudies dekoratyvinių audinių grupėje didžiausią vietą užima *lovatiesės*. Kasdieniniam naudojimui jos buvo audžiamos iš pakulų, pašukų, šventėms — lininių metmenų, vėliau medvilnė buvo ataudžiama vilnomis. Rečiau buvo audžiamos grynai vilnonės *lovatiesės*. *Lovatiesės* dažniausiai buvo audžiamos dvispalvės, derinant baltą su žalia, baltą su raudona, mėlyną su geltona, violetinę su oranžine, rudą su žalia, raudoną su juoda ir pan. spalvomis. *Lovatiesės* daugiausia buvo audžiamos keturnytai, gražiau aštuonytai ir daugiau nyčių. Dvispalvėse *lovatiesėse* keturnyta audimo technika sudaro naują pilkšvesnę spalvų toną — tuo būdu

13 pav. Lovatiesių tradiciniai raštai: *a* — «ratai», «katpėdėlės» (Kauno raj.), *b* — «ožkaragučiai», «dobiliukai» (Kauno raj.)

išryškina raštą, suteikdama audiniui dar didesnę dekoratyvumą. Tradiciniai lovatiesių raštai yra geometriniai: *kvadratai, stikliukai, rombai, lapai, rozetės* ir pan. Šie lovatiesių raštai apsupami sigmentais, vingiais arba atskirti vienį nuo kitų išilginiais dryžiais. Lovatiesių raštas audinyje ištiesai pasikartoja. Lovatiesių pakraščiai užaudžiami smulkaus rašto bordiuru. Prie senovinių lovatiesių priskiriamos dvinytės rinktinio vazonų rašto lovatiesės.

XIX a. antrojoje pusėje lovatiesėms imta naudoti stilizuotus augalinius ornamentus, tačiau jie nėra būdingi tradiciniams mūsų liaudies audiniams.

Tarybų valdžios metais lietuvių liaudies tekstilei keliama nauji reikalavimai, nauji uždaviniai taikomajam menui apskritai.

Kolūkiniame kaime yra gerų audėjų, todėl galima būtų suorganizuoti kolektyvų audimą, kur galėtų pasireikšti atskiro rajono liaudies meno specifika. Šia linkme jau yra kai kas daroma, tačiau dar nepakankamai. Čia galėtų būti pavyzdžiu Ukrainos TSR suorganizuotos liaudies audėjų ir siuvinėtojų artelės.